

НАУЧНОМ ВЕЋУ ФАКУЛТЕТА ДРАМСКИХ УМЕТНОСТИ У БЕОГРАДУ

Наставно-уметничко-научном већу Факултета драмских уметности
Сенату Универзитета уметности у Београду

Предмет: Извештај комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње
Татјане Николић под називом: *Родна равноправност и млади у културној политици
Србије: теоријске основе и ограничења у пракси*

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Татјане Николић, која је радила у саставу: др Милена Драгићевић Шешић, проф. емерита Факултета драмских уметности у Београду и менторка рада, др Љиљана Рогач Мијатовић, ванр. проф. ФДУ, др Нина Михаљинац, ванр. проф. ФДУ, др Горан Томка, ванр. проф. Факултета за спорт и психологију ТИМС и др Ива Ненић, доценткиња Факултета музичке уметности у Београду, прилаже краћу био-библиографију кандидаткиње и даје Извештај о раду који садржи: анализу дисертације (предмет, појмовно-теоријски оквир, полазне хипотезе, методе истраживања); анализу по поглављима са коришћеном литературом; оцену научног доприноса докторске дисертације, те закључак комисије.

Био-библиографија кандидаткиње

Татјана Николић је завршила основне студије Менаџмента и продукције позоришта, радија и културе на Факултету драмских уметности у Београду 2013. године као стипендисткиња Министарства просвете и Града Београда, и лауреаткиња награде Катедре „Архонт“. Исте године уписала је мастер студије Менаџмента културе и медија и завршила их мастер тезом „Родни односи на алтернативној музичкој сцени Србије и региона“ под менторством проф. др Милене Драгићевић Шешић 2016. године, такође уз награду „Архонт“ Катедре за менаџмент и продукцију позоришта, радија и културе. Мастер теза награђена је и објављена на конкурс Завода за равноправност полова Војводине у оквиру едиције истраживачких радова „Милева Марић – Ајнштајн“. Током студија била је стипендисткиња и Фондације „Конрад Аденауер“, као и немачке покрајине Баварске. Докторске студије Менаџмента културе и медија уписала је 2017. године, а следеће 2018. године изабрана је у звање истраживача приправника и запослена на ФДУ. Током прве три године рада на ФДУ била је секретар Катедре за менаџмент и

продукцију позоришта, радија и културе и учествовала у вођењу практичне наставе на основним и мастер студијама на ФДУ и УНЕСКО Катедри Универзитета уметности на више предмета. Тако је у оквиру предмета „Увод у менаџмент у култури“ водила у три школске године укупно 13 групних пројеката студената прве године.

Тему докторске дисертације „Родна равноправност и млади у културној политици Србије: теоријске основе и ограничења у пракси“ пријавила је у фебруару 2021. године под менторством проф. емерите др Милене Драгићевић Шешић. Током трајања докторских студија имала је једанаест излагања на националним и међународним конференцијама, а до сада је објавила две монографије, више поглавља и чланака у зборницима и часописима на српском, енглеском и шпанском језику, уредила један зборник радова од националног значаја, те неколико других публикација.

1. 2024. „The Emergence of the World Music Concept in the Balkans“. Nenić, I., **Nikolić, T.** In Baker, C., Ed. *The Routledge Handbook of Popular Music and Politics of the Balkans*. London: Routledge. 31-48. **M13.**
2. 2023. „Diversity, Equality, Accessibility and Inclusion (DEAI), and Mentorship in the Cultural Sector“, **Nikolić, T.**, Ranczakowska, A. M. In Jyrämä, A., Ranczakowska A. M., Eds. *Perspectives on Mentorship – Reinventing Mentoring in Arts and Creative Industries Management*. Tallinn: Estonian Academy of Music and Theatre Press. 143-458. **M14.**
3. 2023. „Mentorship in a Digital World: Benefits, Challenges and Examples of Online Mentoring Practices“, Verboven, N., Schramme, A., Moschonas, D., **Nikolić, T.**, Jevtić, D., Vojnović, K. In Jyrämä, A., Ranczakowska A. M., Eds. *Perspectives on Mentorship – Reinventing Mentoring in Arts and Creative Industries Management*. Tallinn: Estonian Academy of Music and Theatre Press. 125-142. **M14.**
4. 2023. *Род и рад у културном пољу у Србији*. Цветичанин, П., **Николић, Т.**, Бобичић, Н. Ниш: Факултет уметности, Београд: Асоцијација Независна културна сцена Србије. // 2023. *Gender and Labor in the Cultural Field of Serbia*. Cvetičanin, P., Nikolić, T., Bobičić, N. Niš: Fakultet umetnosti, Beograd: Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije (eng. izdanje). **M42.**
5. 2023. „Women in Music: Possibilities and Responsibilities of Cultural Management and Policy“. **Nikolić, T.**, Mitić Minić, K. In Nenić, I., Cimardi, L. Eds. *Women’s Leadership in Music: Modes, Legacies, Alliances*. Bielefeld: Transcript. 153-166. **M14.**
6. 2023. *Унапређење родне равноправности у пољу музике и културе*. Предлог практичне политике у области културе на националном и локалном нивоу у

- Републици Србији. Драгићевић Шешић, М., **Николић, Т.**, Ненић, И. Београд: Факултет драмских уметности. **M123.**
7. 2023. „City Cultural Policies and Participative Governance Models”, Драгићевић Шешић, М., **Nikolić, T.** In Ada, S. Ed. *Cultural Policy Yearbook 2020-2021: Culture in the Cities – Present and Future*. Istanbul: Cultural Policy and Management Research Centre (KPY), İletişim Yayınları. 67-83. **M14.**
  8. 2022. „Trabajo y liderazgo femenino en la musica. Contextos, restricciones, futuro(s)“, Nenić, I., **Nikolić, T.** *Debats – Revista de cultura, poder y sociedad*. 136/2: 10-26. // 2023. „Female labour and leadership in music: Contexts, constraints, future(s)“, *Debats Annual Review* 7. 123-138 (eng. izdanje). **M23.**
  9. 2021. *Дигитални хоризонти културе, уметности и медија*. Драгићевић Шешић, М., **Николић, Т.** Ур. Београд: Факултет драмских уметности, СЛЮ. **M49.**
  10. 2021. „Мобилне апликације у сектору културе у Србији“, **Николић, Т.**, Илчић, М. У Драгићевић Шешић, М., Николић, Т. Ур. *Дигитални хоризонти културе, уметности и медија*. Београд: Факултет драмских уметности, СЛЮ. 97-120. **M45.**
  11. 2021. „Култура у дигиталној сфери“, Драгићевић Шешић, М., **Николић, Т.** У Драгићевић Шешић, М., Николић, Т. Ур. *Дигитални хоризонти културе, уметности и медија*. Београд: Факултет драмских уметности, СЛЮ. 15-32. **M45.**
  12. 2020. „Друштвени ангажман младих уметница у дигиталном контексту“, *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 169: 86-112. **M51.**
  13. 2019. „Уметнички пројекти са мигранткињама у Србији: питања културног и родног идентитета“, *Интеркултуралност: часопис за подстицање и афирмацију интеркултуралне комуникације*, 18: 84-95. **M52.**
  14. 2019. „Преглед и анализа стања локалних културних система у градовима Србије: град Крушевац“, **Николић, Т.**, Опачић, Б. У Ђукић, В. и други: *Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације*. Београд: Завод за проучавање културног развоја. 100-111. **M44.**
  15. 2019. „Преглед и анализа стања локалних културних система у градовима Србије: град Лесковац“, **Николић, Т.**, Опачић, Б. У Ђукић, и други: *Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације*. Београд: Завод за проучавање културног развоја. 135-147. **M44.**
  16. 2019. „Модели градских културних политика: културне политике и политике градских идентитета“, Драгићевић Шешић, М., **Николић, Т.** У Ђукић, В. и други:

Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације. Београд: Завод за проучавање културног развоја. 251-275. **M44.**

17. 2016. *Родни односи на алтернативној културној сцени Србије и региона.* **Николић, Т.** Нови Сад: Покрајински завод за равноправност полова Војводине. **M42.**

18. 2011. „Основна законска решења у култури: Србија, Немачка, Литванија и Грчка“, **Николић, Т.,** Кувекаловић, М., Комар, Ж. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 130: 143-164. **M51.**

Неке од конференција на којима је излагала у претходним годинама су АИМАС – Међународна конференција Асоцијације за менаџмент у култури и уметности у Венецији 2019. године и Мексико Ситију 2022. године, „Нови хоризонти културе, уметности и медија у дигиталном окружењу“ на ФДУ 2019. године, Конгрес Европске мреже за менаџмент у култури ENCATEC 2020. године, „Трансмедијално приповедање и дигитално мапирање: историја, идентитет, сећање“ на ФДУ 2020. године, Међународна конференција „Женско лидерство у музици“ на ФДУ 2021. године, Међународна конференција за истраживања у културној политици ICCPR у Антверпену 2022. године, Међународна конференција за истраживања у цезу у Грацу 2022. године и др. Учествовала је у већем броју домаћих и међународних пројеката у оквиру ФДУ или других организација, међу којима су најважнији:

Пројекти на националном нивоу:

- „Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације“, ФДУ и Завод за проучавање културног развоја у оквиру ПЕРФОРМ програма Швајцарске агенције за развој и сарадњу, руководитељка др Весна Ђукић
- „Женско лидерство у музици“, ФДУ и ФМУ у оквиру ПРОМИС програма Фонда за науку, руководитељка др Ива Ненић
- „Оснаживање партиципације у култури и архитектури: ЕПИКА“, ФДУ, Арх. факултет, ФЛУ, ТИМС, ИЕН, руководитељка др Нина Михаљинац и
- „Родна равноправност за културну разноликост“, Асоцијације Независна културна сцена Србије, уз подршку УНЕСКО Фонда за културну разноликост;

Пројекти реализовани на међународном нивоу:

- „Reinventing Mentorship in Arts Management“, Креативно менторство са Естонском академијом за музику и позориште, Универзитетом у Антверпену, Универзитетом у Баскији и Летонском академијом културе у оквиру ЕРАСМУС програма
- „Уметност и истраживање у трансформацији појединца и друштва - АРТИС“, ФДУ у оквиру „Хоризонта 2020“, руководитељка др Милена Драгићевић Шешић,
- „Снажније периферије: једна јужна коалиција“, ФДУ у оквиру „Креативне Европе“, руководитељке др Милена Драгићевић Шешић и др Јована Караулић.

Изузетно активна на културној и уметничкој сцени Србије, Татјана Николић је од 2013. до 2016. била део продуцентског тима „Станице – Сервиса за савремени плес“, репрезентативног уметничког удружења са фокусом на савремене извођачке уметности и кореографију, а од 2014. до 2019. тима независне платформе за лични и професионални развој радника у култури „Креативно менторство“. У периоду од 2016. до 2018. године била је део Управног одбора Крвне организације младих Србије у којој је подржала покретање и председавала Саветом за равноправност и инклузивно друштво. Сарађивала је са Националним савезом позоришта за децу и младе (ASSITEJ) од 2010. године, а 2022. године је постала чланица Извршног одбора савеза. Наредне, 2023. године била је на челу продукцијског тима Светске конференције позоришта за децу и младе одржане по први пут у Србији на 14 локација у Београду и Новом Саду током 9 дана. Паралелно, од 2013. до 2023. године Николић је предводила Колектив младих жена ФЕМИКС, фокусиран на унапређење родне равноправности на домаћој сцени, кроз низ пројеката попут Годишње компилације домаће женске музичке продукције ФЕМИКСЕТА, Фестивала омладинског женског стваралаштва ФЕМИКС Фест, Едукативног програма за младе раднице у култури ФЕМИКС ЕДУ, те Рок кампа за девојчице, за који је Колектив добио и две награде Министарства омладине и спорта.

Татјана Николић је алуристички менторског програма за младе жене „Подели знање“ Европског покрета у Србији и програма „Студије будућности“ Београдске отворене школе. Добитница је специјалног признања за афирмацију младих професионалаца у култури, уметности и креативним индустријама Фондације „Јелена Шантић“ 2018. године. Чланица је Националног савеза позоришта за децу и младе АСИТЕЖ Србија, Секције за феминистичка истраживања и критичке студије маскулинитета СЕФЕМ при Социолошком друштву Србије и Мреже за академску солидарност и ангажованост МАСА.

Анализа дисертације: предмет, циљеви, појмовно-теоријски оквир, полазне хипотезе, методе истраживања

У докторској дисертацији „Родна равноправност и млади у културној политици Србије: теоријске основе и ограничења у пракси“ Татјана Николић ставља у центар пажње однос културне политике у Србији према питању родне равноправности и положају и партиципацији младих: од ратификације УНЕСКО Конвенције о заштити и унапређењу разноликости за културни дијалог и развој 2009. године кроз анализу већег броја различитих инструмената културне политике Србије и других европских земаља.

Текст има укупно 310 страница, укључујући прилоге, библиографију, списак табела и графикона, и биографију. Структурисан је у десет поглавља, укључујући увод, научни допринос и закључак. Тексту претходе напомене о пројектима у оквиру којих су истраживања спроведена, као и списак коришћених скраћеница. Пет прилога основном тексту су 1 - кандидаткињини предлози измена и допуна Закона о култури које је упутила Министарству културе 2021. године, 2 - графички приказ резултата анализе „Свет без жена“, 3 - спискови добитника и добитница националног признања за врхунски допринос култури од 2007. до 2012. године, 4 - извод из Оперативних смерница за примену УНЕСКО Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза, те 5 - извод из евалуације спровођења стратешког циља 9 Националне стратегије за младе Републике Србије за период од 2015. до 2020. године. На крају се налази и списак табела и графикона у тексту. Списак извора је обиман и адекватан и састоји се од скоро 240 библиографских јединица на основној листи референци, више од 30 законодавних и стратешких докумената или извештаја државних и међународних институција који су анализирани, као и 24 национална извештаја о културним политикама са Компендијума културних политика и трендова у Европи.

Предмет истраживања докторске дисертације Татјане Николић била је концептуализација и примена инструмената савремене културне политике у Србији: вредносно-идејних, правно-политичких, организационих и економских. **Циљ** је био да се истражи разумевање родне равноправности и положаја и улоге младих кроз наративе, али пре свега кроз законодавне и стратешке документе, политике културног наслеђа, политике и праксе управљања просторним, као и финансијским ресурсима, те кроз процесе одлучивања у сектору културе. Очекивани резултат је мапирање јаза између декларисаних вредности и реалног стања у пракси, посебно у контексту примене УНЕСКО Конвенције 2005 која прописује вођење рачуна о учешћу жена и младих у

културном животу. У ширем смислу, циљ истраживања био је теоријски и практични допринос развоју културних политика у Србији које би биле родно и узрасно осетљивије и одговорније. **Истраживачка питања** на која је дисертација покушала да одговори су: Да ли је културна политика у Србији родно и узрасно (не)равноправна? Којим подацима и индикаторима се то може показати? Како културне политике земаља у Европи унапређују родну равноправност и како се односе према младима, те које су релевантне светске праксе чију примену би Србија могла такође да размотри? Ако постоје већ осмишљене или донете мере у Србији, шта су препреке њиховој (успешнијој) примени?

Појмовно-теоријски оквир и литература су у великој мери интердисциплинарни, с обзиром да је за концептуализацију истраживања, а онда и разумевање резултата и доношење закључака било потребно укрстити знања из менаџмента у култури и културне политике са онима из женских и родних студија, социологије рода, као и домена омладинског рада. Структура дисертације прати структуру инструмената културне политике (Ђукић, 2010), али истовремено кандидаткиња културну политику разуме шире и у складу са савременим критичким приступима (Višnić, Dragojević, 2008; Böse, Busch, Dragičević Šešić, 2008; Woddis, 2014; Драгићевић Шешић, 2017; Tomka, Kisić, Kalender 2017; Cazes, Ruukkonen, 2019; Михаљинац, 2021; Primorac, 2021; Belfiore, 2021). Међу најважнијим концептима у том пољу су партиципација (Томка, 2013; Jancovich, 2015; Husu, Kumpulainen, 2020; Jancovich, Stevenson, 2021), али и културна разноликост (Томка, 2016; Gaupp, 2021; Gaupp, 2023) и културна демократија (Hadley, Belfiore, 2018; Belfiore, Hadley, Heidelberg, Rosenstein, 2023). Родну неравноправност у култури кандидаткиња прво теоријски утемељује (Папић, 1993; Бурдије 2001; Ненић 2007; Благојевић, 2012, 2015; Празник 2021), а потом приказује читав низ домаћих и регионалних истраживања и пројеката у појединачним гранама уметности који нуде прецизније увиде у асиметрије и механизме искључивања у тим доменама, укључујући и једину релевантну студију спроведену од стране домаћих институција на ову тему (Милановић, Субашић, Опачић, 2017). Треће теоријско тежиште је на студијама младих (од Пешић, Бранковић, Томановић Михајловић, Дејановић, 1999; преко Томановић, 2012; Ule, 2012; до Levison, Maynes, Vavrus, 2021), обухватајући лествицу партиципације (Ајнштајн / Hart, 1992), омладинске културе (Марић, 2002; Mason, 2008; Назарска, 2012), те дискурсе о деци и младима у културном животу (Томка, Матић Остојић, 2016).

Татјана Николић полази од основне **хипотезе** да је да је савремена културна политика у Србији доминантно утемељена на патријархалним претпоставкама и да није

доживела дубље трансформације упркос различитим напорима у локалном и међународном контексту у претходном периоду. Таква хипотеза заснива се на **четири помоћне**:

(X1) да патријархални елементи у културној политици и културном животу у Србији опстају паралелно са вредностима родне и узрастне равноправности у законодавним и стратешким документима, као и економским мерама културне политике;

(X2) да у обликовању и примени инструмената културне политике родна равноправност и бољи положај младих немају довољан приоритет, те да у домаћем контексту изостају многе релевантне мере које постоје у земљама Европске уније или су већ осмишљене и препоручене од стране стручњака;

(X3) да рад на унапређењу родне равноправности и положаја младих у културним политикама у Србији садржи одлике популизма и постфеминизма; те

(X4) да се у деловању доносилаца одлука и институција може приметити како сексизам, тако и „адултизам“.

Методи истраживања су теоријски и емпиријски. Приступ који Николић користи је феминистичка критичка анализа јавне политике (*feminist critical policy analysis*) коју примењује на домен културне политике као практичне политике, што до сада у домаћим оквирима није рађено на тај начин. Овај приступ се у различитим поглављима одражава у анализи политичких говора, закона и политика, анализи заступљености у институцијама, телима и процесима одлучивања, коришћењу интервјуа и других квалитативних метода, а важан аспект је и интерсекционалност у смислу комбинације родне анализе са другим факторима, првенствено узрастом.

Важни извори за анализу тако су закони, стратегије и акциони планови Републике Србије и појединих градова Србије у области културе, родне равноправности и омладинске политике, међународне конвенције УНЕСКО 2005 и CEDAW и периодични извештаји о њиховој имплементацији у Србији, те годишњи извештаји о положају младих у земљи спроведени како од стране институција, тако и извештаји “из сенке” (*shadow reports*). Анализу Николић примењује и на саопштења Министарства културе, те на базу заштићених споменика културе у четири одабрана подручја. Део анализе посвећен праксама и наративима у Европи спроведен је захваљујући обради 24 национална извештаја о културним политикама и праксама у различитим земљама, доступним на платформи Компендијум. Интервјуи које кандидаткиња користи као главну методу

прикупљања података у неким од поглавља спроведени су у оквиру ширих партнерских пројеката, које она прецизно референцира и наводи своју тачну улогу и допринос у тим пројектима.

Анализа по поглављима са коришћеном литературом

У **Уводу** (стр. 9-28) образложен је предмет истраживања, циљ, хипотетички оквир и методологија и делимично постављен појмовни апарат. Кандидаткиња мотивацију за истраживање у овом домену проналази у више међународних докумената у којима се препознаје проблем недостатка знања и података о учешћу жена и младих у културном животу, попут извештаја о спровођењу УНЕСКО Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза, али и Декларацији за културу усвојеној на МОНДИАКУЛТ конференцији у Мексико Ситију 2022. године, као и у свом практичном и активистичком раду. Подаци представљени у дисертацији делом су прикупљени кроз пројекат “Родна равноправност за културну разноликост” Асоцијације Независна културна сцена Србије и претходно објављени у коауторској монографији “Род и рад у културном пољу у Србији”, као и пројекте “Оснаживање партиципације у култури и архитектури ЕПИКА”, “Модели локалних културних политика као основ за повећање партиципације у култури” ФДУ и другима. Студије које уводе женску или другу маргинализовану перспективу историјски су биле одбациване у доминантним научним круговима, критиковане као научно неутемељене или ирелевантне. Са друге стране, феминистички приступ налаже узимање у обзир и личног искуства, дискутовање сопствене позиције и уважавање увида који долазе са маргине неког поља. Кандидаткиња полази од јасне идеолошке позиције и тврди да наука није неутрална, већ утемељена у асиметријама моћи, патријархалним традицијама и обрасцима искључивања. Појмовно-теоријски оквир развија се и у другом и трећем поглављу. Ауторка најављује коришћење метода феминистичке критичке анализе јавне политике.

Друго поглавље посвећено је „**Теоријским основама родне (не)равноправности у култури**“ (стр. 29-67) и обухвата два потпоглавља: „*Феминистичко истраживање и знање у сектору културе у Србији и региону*“ (стр. 37-58) и „*Родна равноправност у савременим европским културним политикама*“ (стр. 59-67). Уводни део првенствено се заснива на теоријском доприносу студијама рода Жаране Папић (1993), Пјера Бурдијеа (2001) и Марине Благојевић (2012) и посебно на односу рода и културне продукције (Ненић, 2007; Благојевић, 2015; Празник, 2021). Прво потпоглавље даје важан допринос мапирању великог дела постојећих студија у вези са родом у различитим гранама

уметности, локалним заједницама и феноменима (Драгићевић Шешић, 2014; Кроња, 2020; Дубљевић, 2021 и др.), са фокусом на Србију (Дојчиновић, 1993; Ђурић, 1998; Добрић, 2002; Шијан, 2009; Марковић, 2011; Гордић Петковић, 2011, 2022; Зиндовић, 2014; Обрадовић Љубинковић, 2016; Драгићевић Шешић, 2018; Дражић, Копицл, 2019; Ненић, 2012, 2015, 2018, 2019; Томић, 2013, 2018, 2019; Микић, 2020; Јовићевић, 2023 и др.). Коришћена су и истраживања из периода, или пак региона, бивше Југославије, указујући на заједнички културни простор и регионално деловање женског покрета (Штимац Радин, 2009; Нелевић, 2011; Богојевић, 2013; Барада, Приморац, 2014; Нелевић, 2015; Благојевић 2015; Барада, Приморац, 2014, 2018; Чале Фелдман, 2015; Шљукић, Бобичић, 2017; Гудовић, 2017; Банић, Гојић, 2018; Краснићи Петровић, 2019; Узелац, Ловринић, Франић, 2019; Зеленовић, 2020; Богојевић, 2022; Мартиновић, 2022; Гудовић, 2023; Леловац, у штампи и др.). Друго потпоглавље фокусира се на мере ка унапређењу родне равноправности у сектору културе донете у претходном периоду у различитим европским земљама попут Словеније, Аустрије, Хрватске, Швајцарске, Ирске, Грузије, Француске, Италије, Португала, Шпаније, Белгије, Немачке и Холандије.

У трећем поглављу „Положај деце и младих у друштву“ (стр. 68-94) Татјана Николић нас постепено уводи у другу тему дисертације – младе у културној политици. Ово поглавље има сличну структуру: састоји се из два потпоглавља, од којих је прво фокусирано на шире постојеће знање у датој области *„Партиципација младих у културном животу“* (стр. 76-83), а друго на праксу на европском нивоу *„Млади у савременим европским културним политикама“* (стр. 84-94). У овом поглављу Николић поставља основе разумевања концепта младости и међусобног односа младих и одраслих (од Пешић, Бранковић, Томановић-Михајловић, Дејановић, 1999; до Levison, Maynes, Vavrus, 2021), дистанцирајући се од неолибералних приступа друштву по којима је сваки појединац одговоран за себе (Lesscardi, Feixa, 2012) и уводећи појам адултизма (Bell, 1995; Bertrand, Brooks, Dominguez, 2020). У тексту се започиње дискусија о питању интересовања младих за друштвени ангажман (Кузмановић, 1995; Попадић, 1995) и њиховој ”конфузији” (Голубовић, Јарић, 2010), али и дају увиди у механизме економског искључивања и зависности младих од одраслих (Ule, 2012; Kuhar, Reiter, 2012). Прво потпоглавље нуди различите погледе на партиципацију у културном животу уопште, пре него што се усредреди на културну партиципацију младих (Томка, Матић Остојић, 2016). У тексту се користи Ајнштајн – Харт лествица партиципације, са фокусом на „консултације“ и „коменаџмент“, као и различити стандарди, студије и извештаји Крвне организације младих Србије.

У другом потпоглављу кандидаткиња препознаје различите наративе о учешћу младих у културном животу и друштву, које групише сродно једној од класичних класификација дискурса о значају културе за друштво (Bennet, 1995). Групе наратива које Николић дефинише, анализирајући културне политике и програме за младе у Данској, Француској, Украјини, Кипру, Финској, Румунији, Великој Британији, Италији, Холандији, Азербејџану, Грузији, Канади, Хрватској, Швајцарској, Северној Македонији, Литванији, Немачкој и Аустрији јесу: *млади као ризична друштвена група, млади као занемарена група у културном сектору, млади као потенцијална публика, те као средство економског раста и ресурс за културну дипломатију.*

Четврто поглавље (стр. 95-100) посвећено је специфичној методологији, односно приступу које Татјана Николић користи у дисертацији, а то је „**Феминистичка критичка анализа јавне политике**“. Ова метода препознаје и критикује *андроцентризам* науке (Hawkesworth, 1994) и тежи трансформацији институција, а не само додавању жена постојећим структурама (Bensimon, Marshall, 2003). Кандидаткиња истиче да је за анализе јавних политика важно разумевање контекста и процеса доношења тих политика (Благојевић, 2012), анализа дискурса (Шуваковић, 2010), као и примена алтернативних метода (Стојчић, Бобичић, 2020), те да је важно имати на уму да ниједна димензија људског идентитета није независна од других, већ да је нужно размишљати интерсекционално и не сматрати жене и младе хомогеним групама (Gaupp, 2023). Николић поставља питање оправданости истраживања патријархалности у културној политици уколико би се она гледала као изоловано поље друштвеног рада, и уместо тога подсећа на позицију сектора културе као део ширег друштвеног и политичког система, али и на његову улогу у репродукцији тог система.

Од петог до осмог поглавља кандидаткиња представља резултате емпиријског истраживања четири групе инструмената културне политике. Свако од ових поглавља завршава се закључком у којем се износе главни резултати и опсервације у вези са истраживањима спроведеним у том домену и представљеним подацима.

Пето поглавље посвећено је „**Анализи вредносно-идејних инструмената културне политике у Србији**“ (стр. 101-139), са четири подтеме и истраживања на основу којих Николић долази до закључака у вези са овом групом културнополитичких инструмената. То су „*Млади у комуникацији институција културне политике у Србији*“ (стр. 103-110),

„Жене у јавном простору и градским културним политикама“ (стр. 111-118), „Награде и признања – националне пензије у култури“ (стр. 119-123), те „Родно-сензитивни језик, постфеминизам и (зло)употреба афирмативних мера“ (стр. 124-136). Прво потпоглавље у фокусу има анализу саопштења Министарства културе Републике Србије од 2019. до 2022. године. Анализа наратива утемељена је у разумевању различитих мотивација држава и друштава за партиципацију младих (Томка, Матић Остојић, 2016) и за бављење културном политиком уопште (Venet, 1995; Драгићевић Шешић, 2017), концептима популизма (Драгићевић Шешић, Николић, 2019) и адултизма (Bell, 1995). Уз неколико изузетака, Николић класификује реторику Министарства културе према младима у четири типа: као дидактичку, националну, реторику супериорности традиције и наслеђа над савременим стваралаштвом и експериментом, те реторику заслуге и похвала одраслима. Друго потпоглавље делимично се заснива на подацима прикупљеним у оквиру пројекта “Модел локалне културне политике као основ за повећање културне партиципације” и у фокусу има политике сећања и споменичке стратегије. Из њега сазнајемо да је само једна од 95 испитиваних јавних установа културе именована по жени - Надежди Петровић, док њих 18 носи име по мушкарцима, што је још један допринос теорији о представљању жена кроз парадигму једине, прве и изузетка (Ненић, 2019). Поглавље обухвата анализу заступљености сећања на жене у споменичким базама четири завода за заштиту споменика (Зрењанин, Панчево, Ниш и Нови Сад), теме у којој је важан и неприкосновен допринос цивилног сектора, како у земљи, тако и у региону (Стојаковић, Кресоја, 2014). У трећем потпоглављу кандидаткиња анализира заступљеност жена међу лауреатима/кињама националног признања за допринос култури Србије, тзв. националне пензије, сваке године када је додељивана, родни састав комисије, као и наративе у јавности у вези са додељивањем признања. Она показује значајну родну асиметрију: број добитница је сваке године чинио мање од 30% награђених, без обзира на број додељених признања те године, или на родни састав комисије, а написе у медијима карактерише мизогинија (Благојевић, 2002; Драгићевић Шешић, 2002). Последњи сегмент у овом поглављу написан је делом на основу интервјуа и анкета спроведених у оквиру пројекта Независне културне сцене Србије “Родна равноправност за културну разноликост”, када је кандидаткиња била део истраживачке групе која је спровела више од 30 интервјуа са уметницама и радницама у култури ангажованих у јавном, цивилном и приватном сектору и анкетирала њих преко 200 у различитим градовима Србије. Посебан фокус је на родно сензитивном језику (Савић, 1998, 2009; Цветинчанин Кнежевић, Лалатовић, 2019) као делу језичке и културне

политике, а који је предмет великог конфликта у јавном мњењу и због којег је недавно Уставни суд ставио Закон о родној равноправности ван снаге. У поглављу се уводи појам постфеминизма (McRobbie, 2004; Gil, 2007) и нуде увиди о популизму (Голубовић, 2010; Вујачић, 2017; Драгићевић Шешић, Николић, 2019, Gross, 2022).

У **шестом поглављу** Николић се фокусира на „**Правно политичке инструменте**“ (стр. 140-185), обухватајући тиме законодавна и стратешка документа, акционе планове, међународне конвенције и извештавање о њиховој примени, како у области културне политике, тако и оним сегментима родне равноправности и омладинске политике које имају везе са доменом културе и културном партиципацијом. У правним оквирима културне политике, анализа обухвата Закон о култури, Стратегију развоја културе, Стратешке приоритете развоја културе, УНЕСКО Конвенцију 2005 ратификовану у Србији 2009. те три периодична извештаја о њеној имплементацији, која је Република Србија доставила УНЕСКО-у у међувремену. У вези са политикама родне равноправности, анализирани су Закон о родној равноправности, Акциони план за примену Стратегије за родну равноправност за 2022. и 2023. годину, те Конвенција о укидању свих облика дискриминације над женама (CEDAW) и извештавање о њеном спровођењу у Србији. У домену омладинске политике, анализом су покривени Закон о младима, Национална стратегија за младе 2015–2025 са евалуацијом спровођења акционих планова, Национална стратегија за младе 2023–2023, те Акциони план 2023–2025. Из овог поглавља види се да су родна равноправност и партиципација младих у култури предмет већег броја одредби у законима, стратегијама, акционим плановима и ратификованим међународним конвенцијама, али и да се из извештавања види често пуко испуњавање форме и задовољавање формалних и техничких захтева (Veldpaus, Kisić, Stegmeijer i Janssen, 2021), без довољно наменски осмишљених и фокусираних мера ка унапређењу стања.

Седмо поглавље представља резултате „**Анализе организационих инструмената културне политике**“ (стр. 186-244). Оно се такође састоји од четири потпоглавља која осветљавају различите примере организационих инструмената који су у мањој или већој мери примењени у домаћем контексту националне или локалне културне политике за унапређење родне равноправности и положаја младих. Татјана Николић истраживала је тако у овом сегменту „*Механизме учешћа младих у културном животу и културној политици*“ (стр. 187-198), „*Управљање просторним ресурсима за младе*“ (стр. 199-207), „*Омладински рад и компетенције запослених у установама културе*“ (стр. 208-220), те

„Образовање, рад и руководство жена у уметности“ (стр. 221-232). Посебан део последњег потпоглавља у фокусу има „Сексуално узнемиравање као крајњи облик родне дискриминације“ (стр. 233-243). Кандидаткиња у првом потпоглављу укршта податке Завода за проучавање културног развика, Министарства омладине и спорта, Кровне организације младих Србије и Националне асоцијације практичара/ки омладинског рада и дискутује да ли податке о “(не)заинтересованости” младих за културу треба узимати здраво за готово и сматрати чињеницама по себи, или је за унапређење стања плодносније даље испитивати евентуалне разлоге такве “(не)заинтересованости”. Податке о културној партиципацији младих тумачи кроз концепте агенсности (Томановић, 2012), волонтирања (Кисић, 2010), механизма одбране младих (Уле, 2012), као и пожељне и непожељне партиципације у култури (Woddis, 2014), а неколико примера дугорочног учешћа младих у раду домаћих институција културе истиче као позитивне, у домену музике (Ђековић, 2017), позоришта (Богавац, 2021) и музеја (Огњановић, 2023). У другом потпоглављу истиче се улога простора као ресурса у култури, те управљања простором као инструментом културне политике. Анализа полази од мапирања јавних простора на располагању за младе 2012. године (Веселиновић, Стевановић, 2012), преко стандарда за партиципацију младих на локалном нивоу 2017. године (Кровна организација младих Србије) и евалуације спровођења Националне стратегије за младе 2023. године у домену простора за младе, те утицаја центрификације (Станојевић, Бацковић, Влајић, 2022). На већ поменуте студије случајева дугорочног учешћа младих у раду установа културе надовезује се и тема учешћа тих младих у располагању простором. Фокус је на јавним институцијама културе у складу са теоријом о њиховој одговорности (Драгићевић Шешић, 2017; Томка, Кисић, Календер, 2017), на Европској престоници културе Нови Сад 2022 (Петрић, Avi, Geffen, et. al. 2023), те на оснивању нових простора за културну партиципацију младих, попут оних предвиђених у Стратегији локалног развоја града Ужица. Треће потпоглавље се фокусира на развој људских ресурса у култури (Јокић, Мијатовић, Мрђа, 2008; Драгићевић Шешић, 2011) као компетенцијама за „омладински рад“ (НАПОР, 2009), и заснива на подацима Националне асоцијације практичара/ки омладинског рада, анализи систематизације радних места у култури из ове перспективе (Станојевић, Павловић, 2023), те претходно донетог Акционог плана за спровођење Стратегије развоја културе Србије 2017–2027 и важећих локалних стратегија. Сарадња јавног сектора са цивилним се истиче као нужна и драгоцену (Драгићевић Шешић, 2017) и пледира за увођење омладинског рада у установе културе у форми „међусекторске услуге“ (Urban Stream, 2022). Поглавље обогаћује

анализу претходних случајева, и нуди јасан преглед компетенција запослених у култури потребних за квалитетан рад са младима, ради ублажавања „адултизма“ (Bertrand, Brooks, Dominguez, 2020). Четврто потпоглавље написано је доминантно на основу интервјуа и анкета спроведених у оквиру пројекта НКСС “Родна равноправност за културну разноликост” о којима је већ било речи. Искази из више интервјуа илуструју образовна, радна и руководећа искуства уметница и радница у култури у Србији, а квантитативни подаци указују на ниво сексуалног узнемиравања током образовног процеса, родни платни јаз, учесталост искуства дискриминације у професионалном раду и друге факоре феминизације и неравноправности рада у култури (Бурдије, 2001; Schwarzer, 2010; Благојевић, 2015; Милановић, Субашић, Опачић, 2017; Микић, 2020; СИДА, 2021; Ненић, 2023). У интерпретацији уведен је и појам сексизма (Стојчић Бобичић, 2020). Потпоглавље посвећено сексуалном узнемиравању у култури осврће се на глобални #metoo покрет, дешавања на ту тему у Србији од 2018. године (случајеви М. Алексић, Б. Лечић, и други), њихову заступљеност у медијима, уметничке и медијске пројекте који су њима били инспирисани, као и институционалне промене и механизме који су покренути. Подаци се надовезују на претходна истраживања у земљи (Аутономни женски центар, 2018; Ресановић, 2021; Николић-Ристановић, Ћопић, 2022) и региону (Спахих Шилјак, Ковачевић, Хусановић, 2022) и прикупљени су такође у оквиру пројекта НКСС, како квалитативни, тако и квантитативни.

Осмо поглавље, последње у којем се представљају резултати емпиријске анализе инструмената културне политике односи се на „**Економске инструменте**“ (стр. 245-262). Оно се састоји из два потпоглавља, од којих се прво фокусира на економске инструменте културне политике у домену родне равноправности - „*Родно одговорно буџетирање*“ (стр. 246-253), а друго омладинске партиципације - „*Финансијска подршка омладинској партиципацији*“ (стр. 254-260). Анализа је утемељена у разумевању да приступ младих финансијским ресурсима указује на њихов положај у друштву (Уле, 2012), као и да су финансије међу главним препрекама за успешнији рад институција културе са младима (Кисић, 2010), те да су индикатори важан елемент конципирања, спровођења и праћења јавних политика у култури, као и у другим областима (Драгићевић Шешић, 2002). Само шест јединица локалне самоуправе и две градске општине у Србији су 2023. године имале индикаторе у ресору културе који се могу иоле убројити у родно-осетљиве индикаторе (Извештај Државне ревизорске институције), упркос томе што се родно одговорно буџетирање уводи у Србији већ дужи низ година и што је наредна, 2025. година крајњи рок за овај процес (Закон о буџетском систему). Иако препоруке за

увођење родно одговорног буџетирања на локалном нивоу у сектору културе постоје (Баћановић, Бекер, Клацер и остали, 2021), индикатори се најчешће задржавају на простом квантитативном мерењу броја учесника/ца или посетилаца/тељки културних програма, без залажења у “праћење суштинских промена ка родној равноправности” или “мерење различитог утицаја на мушкарце и жене” (Упутство за увођење родно одговорног буџетирања). У години пандемије 2020. Министарство културе смањило је износ средстава за финансирање стваралаштва друштвено осетљивих група, у који спадају и жене и млади (СИДА, 2021). У неколико локалних стратегија културног развоја које постоје (градови Нови Сад, Сомбор, Чачак, Ужице, Крагујевац) ретко су предвиђене активности за унапређење родне равноправности на локалној сцени, а када су предвиђене активности омладинске партиципације, углавном није предвиђен буџет за њихову имплементацију. Буџет за спровођење активности у домену културне партиципације младих био је најнижи од буџета свих стратешких циљева у претходној Националној стратегији за младе (НСМ)(0.8%, Министарство омладине и спорта, 2021), а у новој НСМ је овај стратешки циљ као такав и избачен. Министарство културе у 2018. години није утрошило 14% планираног буџета за младе, а од те године па све до 2022. просечан износ финансијске подршке пројектима деце и младих и за децу и младе на њиховом једином конкурс у опао је са 286.000 на 252.000, што онемогућава реализацију било каквих озбиљнијих иницијатива (НКСС, 2021; Токановић Ресановић, 2022; Цветичанин, 2023; НАПОР, 2023).

У „Закључцима“ (стр. 263-267) Николић се осврће на претходна поглавља и прво нуди резиме коришћених метода и добијених резултата, којима је делимично или у потпуности потврдила постављене хипотезе. Истраживање је допринело препознавању патријархалности културне политике у Србији и то упркос декларисаној тежњи родној равноправности и подршци учешћу младих. Велики број мера за родну равноправност у култури пронађених у другим европским земљама није примењен у домаћем контексту, док говор највиших институција културног система у земљи о младима одражава патернализам, односно адултизам. Инструменти културне политике који постоје су или “родно неутрални”, или непрецизни и *ad hoc*. Резултати указују на дискрепанцију између наратива и реалног стања у пракси. Иако се не би могло рећи да су све помоћне хипотезе у потпуности потврђене, укрштањем више резултата и увида показује се истинитост основне хипотезе.

Последњи део основног текста дисертације чине „**Научни допринос, примена и ограничења истраживања**“ (стр. 268-271). Ауторка наводи да до сада у Србији није спроведено истраживање родне и узрастне равноправности у културној политици, те да је њиме она показала облике и степен патријархалности у систему управљања културним животом на различитим нивоима (национални, локални), а такође и увела појмове адултизма и узрастне равноправности који до сада нису били коришћени у дискурсу културне политике и менаџмента. Допринос рада је у новој примени појмова популизма, етнонационализма, сексизма и постфеминизма у контексту културе и културне политике. Такође, Николић је адаптирала два алата, за саморефлексију појединаца/ки ангажованих на културним пројектима и у институцијама у вези са адултизмом и препрекама за сарадњу са младима, као и за самоанализу институција у контексту сексуалног узнемиравања. Као ограничења наводе се уска интерпретација концепта културе, недовољно простора посвећеног историографском приступу, широк обухват теме, који је могао да оштети дубину дискусије и интерпретације података, интервјуисање само жена, а не и младих, као друге групе корисника програма и мера о којима се у истраживању ради, те немогућност директног испитивања примене неких од рецентних докумената чији садржај се у дисертацији анализира.

Научни допринос дисертације и закључак комисије

Увођење методе *феминистичке критичке анализе јавне политике* у истраживања културне политике представља велики допринос Татјане Николић теорији културне политике и културног менаџмента у Србији. Примена тих метода омогућила је да се рад издигне изнад пуког представљања емпиријски спознатих чињеница и ситуације и дају доприноси примени теоријских увида, попут оног о доминацији парадигме *једине, прве и изузетка* у репрезентацији жена и женских достигнућа, директно на поље културне политике. Веома велику вредност рада представља његова интердисциплинарност, која не долази из пуког сабирања резултата различитих истраживања у једну целину, већ се у приступу одређеној појави (нпр. истраживању културе младих), већ користе теоријски концепти, алатке и методи различитих дисциплина. Укључена у различите међународне и домаће пројекте, ауторка је успела да кроз њих стекне нове увиде и сазнања и да их даље користи трагајући за одговорима на сопствена истраживачка питања.

Татјана Николић уводи концепте до сада некоришћене у анализи културне политике, попут *узрастне равноправности, адултизма*, или оне који су искључиво коришћени у уском контексту, попут *популизма* у односу на националну културу; те појмове доводи у

међусобну везу посматрајући њихово значење у културној политици из перспективе родне теорије.

Велики допринос дисертације представљају конкретни емпиријски увиди у културне политике, њихове инструменте и праксе које из њих произлазе, попут указивања на значајну родну асиметрију у доделама признања, или први пут изведене типологије реторичких образаца које користи Министарство културе у саобраћању према младима (*дидактичка, национална, реторика супериорности традиције/наслеђа над савременим стваралаштвом, реторика заслуге и похвала одраслима*). Тиме се стварају услови за промену, како садржаја самих политика, тако и метода њихове имплементације, јер су у великој мери они последица рутине и ”уобичајеног”, а не последица разраде одређене политике са фокусом на методе спровођења.

На исти начин, она успоставља оригиналну класификацију наратива кад је реч о културној политици према младима која по први пут разоткрива скривене мотиве културне политике (и других јавних политика) да се уопште баве младима: *млади као ризична друштвена група, млади као занемарена група у културном сектору, млади као потенцијална публика, те као средство економског раста и ресурс за културну дипломатију*. Уочљиво је да међу овим обрасцима нема оних који би требало да буду главна мотивишућа снага развоја културне политике према младима: омогућавање развоја креативности, комплексног развоја личности младих, отворености за сазнања итд. што указује на потребу овакве критичке анализе, која ће усмерити даљу концептуализацију јавних културних политика и ускладити намере докумената са програмима и пројектима који се спроводе у пракси.

Изузетно су важни алати за саморефлексију појединаца (изузетно ретко коришћени у пољу културе). Реч је о алатима намењеним културним радницима који треба да им олакшају укидање препрека у сарадњи са младима, као и онима намењеним самоанализи институција у контексту сексуалног узнемиравања. То су нови домени научних истраживања културне политике с једне стране, те промена у јавним практичним политикама с друге, али и оно најважније, доприноса развоју одговорности и етике културних радника која их подстиче на саморефлексију, самоанализу, те иновацију и самоорганизацију нових приступа у промовисању родне и узрасне равноправности.

На основу свега изреченог, предлажемо Научном већу, Наставно-уметничком-научном већу ФДУ и Сенату Универзитета уметности да прихвати овај реферат и донесе одлуку о покретању процедуре за јавну одбрану докторске дисертације Татјане Николић, под називом: *Родна равноправност и млади у културној политици Србије: теоријске основе и ограничења у пракси.*

Чланови комисије:

др Милена Драгићевић Шешић, проф. емерита Универзитета уметности, менторка

др Љиљана Рогач Мијатовић, ванр. проф. ФДУ

др Нина Михаљинац, ванр. проф. ФДУ

др Горан Томка, ванр. проф. Факултета за спорт и психологију ТИМС

др Ива Ненић, доценткиња Факултета музичке уметности у Београду

У Београду, 12. септембра 2024.